

Date: 7th August-2026

JAMOAT MULKI (PUBLIC DOMAIN) ZONASIDAGI ASARLARDAN
ANTOLOGIYA TUZISHNING HUQUQIY CHEGARALARI

Lutfullayev Ulug'bek Baxrullayevich

Mustaqil tadqiqotchi

+998998467402; ulutfullayev7@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada jamoat mulki (Public Domain) maqomiga o'tgan intellektual mulk ob'yektlari va badiiy-ilm-fan asarlaridan antologiya hamda to'plamlar shakllantirishning huquqiy rejim va chegaralari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot markazida asarlarning mulkiy muhofaza muddatlari tugaganidan so'ng ularni umumlashtirish, tizimlashtirish hamda qayta nashr etish jarayonida mualliflikning shaxsiy nomulkiy huquqlari — mualliflik nomi, mualliflik huquqi hamda asar daxlsizligi (obro' va qadr-qimmatni muhofaza qilish) prinsiplariga rioya etish muammolari o'rganilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi Qonuni, shuningdek Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish bo'yicha Bern konvensiyasi va Butunjahon mualliflik huquqi konvensiyasi normalari negizida xalqaro hamda milliy huquqiy tajriba qiyosiy-huquqiy metod yordamida tahlil qilingan. Maqola yakunida jamoat mulkidagi asarlarni tahrir qilish, qisqartirish hamda ulardan hosilaviy asarlar va to'plamlar yaratishda yuzaga keladigan huquqiy kolliziyalarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-nazariy xulosalar va metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: jamoat mulki, Public Domain, mualliflik huquqi, shaxsiy nomulkiy huquqlar, asar daxlsizligi, mualliflik nomi, antologiya, tuzuvchi huquqlari, Bern konvensiyasi, intellektual mulk, mulkiy huquqlarning tugashi, tekstologik tahrir.

Özet: Bu bilimsel makalede, kamu malı (Public Domain) statüsüne geçen fikri mülkiyet nesnelerinden ve edebi-bilimsel eserlerden antoloji ile derlemeler oluşturulmasının hukuki rejim ve sınırları teorik ve uygulamalı açıdan analiz edilmektedir. Araştırmanın merkezinde, eserlerin mali koruma sürelerinin dolmasından sonra bunların bir araya getirilmesi, sistemleştirilmesi ve yeniden yayımlanması sürecinde yazarlık kişisel mali olmayan haklarının — yazarlık adı, yazarlık hakkı ve eser bütünlüğü (itibar ve onurun korunması) ilkelerine uyulması sorunları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Makalede Özbekistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu, «Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklar Hakkında» Kanun, ayrıca Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi ve Dünya Telif Hakları Sözleşmesi hükümleri çerçevesinde uluslararası ve ulusal hukuki deneyim karşılaştırmalı-hukuki yöntemle analiz edilmiştir. Makale sonunda kamu malı eserlerin düzenlenmesi, kısaltılması ve bunlardan türev eserler ile derlemeler oluşturulmasında ortaya çıkan hukuki çelişkilerin giderilmesine yönelik bilimsel-teorik sonuçlar ve metodolojik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: kamu malı, Public Domain, telif hakkı, kişisel manevi haklar, eser bütünlüğü, yazar adı, antoloji, derleyen hakları, Bern Sözleşmesi, fikri mülkiyet, mali hakların sona ermesi, metin düzenlemesi.

Date: 7th August-2026

Abstract: This scientific article provides an in-depth legal and practical analysis of the boundaries and regulatory frameworks governing the compilation of anthologies and collections from intellectual property objects and literary-scientific works that have entered the Public Domain. The central focus of the research is dedicated to the protection of personal non-property rights—specifically the right of attribution, author's name, and the right to integrity of the work (protection of reputation and honor)—during the process of aggregating, structuring, and republishing works whose economic protection periods have expired. Based on the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the Law "On Copyright and Related Rights", as well as the provisions of the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works and the Universal Copyright Convention, the article conducts a comparative legal analysis of national and international practices. The study concludes with theoretical insights and practical recommendations aimed at resolving legal collisions arising from the editing, abridgment, and creation of derivative works or compilation databases from public domain sources.

Keywords: Public Domain, copyright, personal non-property rights, moral rights, integrity of the work, right of attribution, anthology, compiler's rights, Berne Convention, intellectual property, expiration of economic rights, textual editing.

Insoniyat sivilizatsiyasining taraqqiyoti ilmiy, adabiy va badiiy tafakkur mahsuli bo'lmish asarlarning erkin almashinuvi, ulardan bahramand bo'lish hamda ularni kelajak avlodlarga beg'ubor yetkazish bilan uzviy bog'liqdir. Intellektual mulk huquqining asosiy vazifalaridan biri yaratuvchi — muallifning eksklyuziv huquqlarini ta'minlash va uning moddiy hamda ma'naviy manfaatlarini muhofaza qilish bo'lsa, ikkinchi tomondan, jamiyatning ma'rifiy-madaniy ehtiyojlarini qondirish, fan va san'atning umumiy rivojlanishini rag'batlantirishdan iboratdir. Ushbu ikki manfaat o'rtasidagi mantiqiy hamda huquqiy muvozanat mualliflik huquqining amal qilish muddatlarini belgilash hamda asarlarning muayyan vaqt o'tgach jamoat mulki (Public Domain) zonasiga o'tishi tartibi orqali ta'minlanadi. Jamoat mulkiga aylangan asarlar insoniyatning umumiy ma'naviy mulkiga aylanib, ulardan foydalanish, ularni qayta nashr etish hamda turli mavzu va yo'nalishlar bo'yicha antologiyalar shaklida jamlash imkoniyati yuzaga keladi. Biroq, huquqiy amaliyotda va akademik-noshirlik faoliyatida jamoat mulki tushunchasining mazmuni ko'pincha tor hamda noto'g'ri talqin etiladi. Odatda asarning jamoat mulkiga o'tishi unga nisbatan har qanday huquqiy cheklovlarning batamom barham topishini va tuzuvchi yoki noshirning matn ustida mutlaq, cheksiz erkinlikka ega bo'lishini anglatadi degan xato tushuncha ustuvorlik qiladi. Vaholanki, intellektual mulk huquqi nazariyasi va amaldagi qonunchilikka ko'ra, mualliflik huquqi ikki mustaqil, bir-birini to'ldiruvchi, lekin huquqiy rejimiga ko'ra tubdan farq qiluvchi sohadan — mulkiy (iqtisodiy) huquqlar hamda shaxsiy nomulkiy (ma'naviy) huquqlardan tashkil topadi.

Mulkiy huquqlar asardan moddiy naf olish, uni ko'paytirish, tarqatish, ommaviy ijro etish va qayta ishlashga ruxsat berish kabi eksklyuziv vakolatlarni o'z ichiga oladi va ular vaqtinchalik xarakterga ega. Ushbu huquqlar O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1065-moddasi hamda «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi

Date: 7th August-2026

Qonunining 35-moddasiga muvofiq, muallifning butun hayoti davomida va u vafot etganidan keyin yetmish yil mobaynida amal qiladi. Ko'rsatilgan muddat o'tganidan so'ng asarning mulkiy muhofazasi tugaydi va u rasman jamoat mulki zonasiga o'tadi. Aksincha, mualliflikning shaxsiy nomulkiy huquqlari muallifning shaxsiyati bilan uzviy, ajralmas ravishda bog'liq bo'lib, ular amaldagi qonunchilikka ko'ra abadiy muhofaza qilinadi, boshqa shaxslarga o'tkazilmaydi, begona qilinmaydi va ulardan voz kechish haqidagi har qanday bitim o'z-o'zidan haqiqiy emas deb topiladi. Shunday ekan, jamoat mulkiga aylangan asarlardan antologiya, majmua va ensiklopediyalar tuzish jarayonida eng ko'p huquqiy kolliziyalar va murakkabliklar keltirib chiqaradigan, alohida e'tibor hamda sinchkovlikni talab etadigan soha — bu shaxsiy nomulkiy huquqlarning muhofazasini ta'minlash masalasidir.

Shaxsiy nomulkiy huquqlar tizimida muallif sifatidagi tanilish huquqi va mualliflik nomi huquqi markaziy o'rinni egallaydi. O'zbekiston Respublikasining «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi Qonuni 18-moddasiga muvofiq, muallif asarga nisbatan o'z mualliflik nomini ko'rsatish, asarni o'zining haqiqiy ismi-sharifi, taxallusi bilan yoki anonim (ism-sharifini ko'rsatmagan holda) e'lon qilish hamda ushbu nomning daxlsizligini talab qilish bo'yicha mutlaq va mutlaq cheklanmagan huquqqa egadir. Jamoat mulkiga o'tgan manbalardan antologiya shakllantirishda tuzuvchi har bir kiritilgan asar muallifining nomini aniq, aniq va buzib ko'rsatmasdan qayd etishi shart. Agar asar dastlab muallif tomonidan muayyan taxallus ostida e'lon qilingan va ushbu taxallus muallifning ijodiy shaxsiyatining bir qismiga aylangan bo'lsa, antologiya tuzuvchi ushbu taxallusni saqlab qolishi shart. Tuzuvchi o'zining sub'yektiv mulohazalariga tayangan holda taxallusni muallifning haqiqiy ismi-sharifi bilan almashtirishga yoki aksincha, haqiqiy ism o'rniga taxallus to'qib chiqarishga huquqli emas, ilmiy-tekstologik zaruriyat tug'ilganda esa haqiqiy ism va taxallus munosabati maxsus ilmiy izohlarda, so'zboshida yoki izohlar bo'limida aniq ko'rsatib o'tilishi lozim.

Xuddi shuningdek, agar asar muallif tomonidan anonim tarzda chop etilgan bo'lsa va muallif o'z hayotligida o'z shaxsiyatini oshkor etmaslik irodasini namoyon qilgan bo'lsa, antologiyaga ushbu asar kiritilganda ham uning anonimlik statusi saqlanishi kerak. Keyinchalik adabiyotshunoslik yoki huquqshunoslik fanida ushbu anonim asarning muallifi aniqlangan taqdirda ham, tuzuvchi matn ustiga muallif nomini to'g'ridan-to'g'ri yozib qo'yishi emas, balki «fanda ushbu asar falonchiga nisbat beriladi» degan mazmunda ilmiy izoh berishi joizdir. Mualliflik nomini ko'rsatmaslik, boshqa shaxs nomidan e'lon qilish yoki asarni antologiya tuzuvchisining o'ziga tegishlidek qilib taqdim etish (plagiat) jamoat mulki rejimida ham og'ir huquqbuzarlik va shaxsiy nomulkiy huquqlarning qo'pol ravishda paymol etilishi deb baholanadi. Chunki asarning iqtisodiy muhofaza muddati tugashi uning mualliflik tegishliligini yo'qotmaydi; Navoiy, Shekspir yoki Pushkin asarlari jamoat mulki bo'lgani bilan, ularning muallifligi abadiy va daxlsizdir.

Antologiya tuzish faoliyatida shaxsiy nomulkiy huquqlarning ikkinchi va eng ko'p amaliy nizolar keltirib chiqaradigan doirasi — bu asar daxlsizligi huquqi hamda muallifning obro'-e'tiborini muhofaza qilish huquqidir. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1062-moddasi va «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar

Date: 7th August-2026

to'g'risida»gi Qonunining 19-moddasida muallifning asarga o'zgartirishlar, qisqartirishlar, qo'shimchalar kiritilishiga, shuningdek asardan foydalanilayotganda uning sharafi va qadriyatiga hamda obro'-e'tiboriga ziyon yetkazishi mumkin bo'lgan har qanday tarzda buzib ko'rsatilishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha mutlaq huquqi kafolatlangan. Antologiya va majmualar tuzish jarayoni esa tabiatan saralash, muayyan mantiqiy, tematik yoki xronologik tartibga solish, ba'zan esa katakli va hajm jihatidan cheklangan to'plamlarga joylashtirish uchun katta hajmli asarlardan parchalar ajratib olishni tazo etadi. Bu o'rinda antologiya tuzuvchisining tahririy-ijodiy erkinligi va huquqlari bilan asl muallifning asar daxlsizligi huquqi o'rtasida jiddiy huquqiy muvozanatni saqlash talab etiladi.

Agarda antologiya tuzuvchi jamoat mulkidagi ko'p jildli asar, doston yoki romandan faqat muayyan bob, boblar majmui yoki parchalarni to'plamga kiritishni rejalashtirsa, u asarning yaxlitligi, mantiqiy strukturasi va muallif ilgari surgan asosiy g'oyani buzmasligi shart. Asarni shunday tarzda qisqartirishki, buning natijasida muallifning asl pozitsiyasi teskarisiga o'zgarib qolsa yoki uning g'oyaviy-badiiy niyati buzib ko'rsatilsa, bu holat asar daxlsizligining bevosita buzilishi deb e'tirof etiladi. Qisqartirilgan matn parchalari antologiyada berilganda, tuzuvchi matnda tushirib qoldirilgan o'rinlarni maxsus texnik-tekstologik belgilar (masalan, to'rtburchak qavs ichidagi ko'p nuqta [...]) orqali aniq ko'rsatib o'tishi, shuningdek manbaning qaysi qismidan olinganligiga aniq havola berishi shart. Matnni xotirjam va hech qanday belgilersiz to'g'ridan-to'g'ri qisqartirib chop etish hamda uni muallifning to'liq matni sifatida ko'rsatish kitobxonni adashtirish va muallif huquqlariga tajovuz qilish hisoblanadi.

Ushbu o'rinda til, imlo va orfografik tuzatishlar masalasi ham alohida huquqiy va ilmiy tahlilni talab qiladi. Ma'lumki, jamoat mulkiga o'tgan asarlarning aksariyati o'tmish asrlarga, xususan, XIX asr yoki XX asr boshlariga taalluqli bo'lib, ularning tili, imloviy qoidalari, orfografiyasi va hatto alifbosi hozirgi zamonaviy adabiy til me'yorlaridan keskin farq qilishi mumkin. Masalan, o'zbek adabiyoti tarixida arab, lotin hamda kirill alifbolarida yaratilgan va jamoat mulkiga aylangan ko'plab manbalar mavjud. Antologiya tuzuvchisi ushbu manbalarni zamonaviy kitobxonga moslashtirish maqsadida alifboni o'zgartirganda, eskirgan so'zlarni zamonaviy muqobillari bilan almashtirganda yoki orfografik tuzatishlar kiritganda asar daxlsizligi chegarasidan chiqib ketmasligi kerak. Textologiya fani va intellektual mulk huquqi me'yorlariga ko'ra, har qanday alifbo transiteratsiyasi yoki tahririy tuzatish muallifning individual uslubini, davrining til xususiyatlarini va badiiy ruhini saqlab qolgan holda amalga oshirilishi shart. Agar tuzuvchi matnga tahririy o'zgartirishlar kiritisa, u ushbu o'zgartirishlarning xarakteri va tamoyillari haqida antologiyaning kirish qismida yoki har bir asarga berilgan ilmiy izohlarda batfsil ma'lumot berishi shart. O'zboshimchalik bilan qilingan har qanday strukturaviy yoki stilistik o'zgarishlar asar daxlsizligini buzish deb baholanishi mumkin.

Xalqaro intellektual mulk huquqi amaliyotiga nazar tashlaydigan bo'lsak, shaxsiy nomulkiy huquqlarning muhofaza etilish doirasi va mexanizmlari turli huquqiy tizimlarda turlicha namoyon bo'lishini ko'rishimiz mumkin. Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish bo'yicha Bern konvensiyasining 6-bis moddasi muallifning shaxsiy nomulkiy huquqlarini (droit moral) xalqaro darajada e'tirof etadi va ularni mulkiy huquqlardan

Date: 7th August-2026

mustaqil deb belgilaydi. Ushbu moddaga ko'ra, hatto mulkiy huquqlar boshqa shaxslarga o'tkazilganidan keyin ham, muallif asarga nisbatan mualliflikni talab qilish hamda asarning har qanday shaklda buzilishiga, qisqartirilishiga yoki muallifning obro'si va sharafiga ziyon yetkazadigan boshqa tajovuzlarga qarshi chiqish huquqini saqlab qoladi. Biroq Bern konvensiyasi shaxsiy nomulkiy huquqlarning muallif vafotidan keyingi muhofaza muddatini azo davlatlarning milliy qonunchiligiga havola qiladi. Shu sababli, dunyo yurisdiksiyalarida ikki xil yondashuv shakllangan.

Birinchi yondashuv — Yevropa kontinental huquq tizimi (Fransiya, Germaniya, Rossiya, O'zbekiston va boshqalar) bo'lib, unda shaxsiy nomulkiy huquqlar inson huquqlarining ajralmas va tug'ma qismi deb qaraladi. Ushbu huquqlar vaqt bilan cheklanmaydi va abadiy xarakterga ega. Masalan, Fransiya Intellektual mulk kodeksining L. 121-1-moddasida muallifning nomi va asar daxlsizligiga bo'lgan huquq abadiy, daxlsiz va begonalashtirilmaydigan huquq deb belgilangan. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksida ham xuddi shunday norma mustahkamlangan bo'lib, mualliflik huquqining shaxsiy nomulkiy qismi muddatsiz muhofaza qilinadi. Ikkinchi yondashuv — Anglo-sakson (common law) huquq tizimi (AQSH, Buyuk Britaniya, Avstraliya va boshqalar) bo'lib, u yerda shaxsiy nomulkiy huquqlarga (moral rights) birmuncha cheklangan va pragmatic nuqtai nazardan yondashiladi. Masalan, AQSHning Mualliflik huquqi to'g'risidagi Qonunida (US Copyright Act) shaxsiy nomulkiy huquqlar faqat tasviriy san'at asarlari uchun (Visual Artists Rights Act - VARA doirasida) va faqat muallifning hayotlik davrida muhofaza qilinadi. Boshqa adabiy va ilmiy asarlar uchun mulkiy huquq muddati tugashi bilan shaxsiy nomulkiy huquqlarning ham faol muhofazasi barham topadi va jamoat mulkidagi asarlardan erkin foydalanish, ularni qayta ishlash hamda moslashtirishga keng imkoniyat beriladi. Biroq O'zbekiston yurisdiksiyasida kontinental huquq prinsiplari ustuvor bo'lgani sababli, mamlakatimizda jamoat mulkidagi asarlardan antologiya tuzayotgan har qanday tuzuvchi va noshir abadiy muhofaza etiladigan shaxsiy nomulkiy huquqlar talablariga qat'iy rioya etishi shart.

Shu o'rinda huquqiy nazariya va amaliyot uchun g'oyat muhim bo'lgan savol yuzaga keladi: muallif vafot etgan va uning huquqiy vorislari ham bo'lmagan taqdirda, jamoat mulkidagi asarlarning shaxsiy nomulkiy huquqlari va daxlsizligini kim muhofaza qiladi hamda nazorat etadi? O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1065-moddasi hamda «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi Qonunining 38-moddasiga muvofiq, muallif vafotidan so'ng uning shaxsiy nomulkiy huquqlarini muhofaza qilish vazifasi muallif tarafidan tayinlangan shaxs (vasiyatnoma bo'yicha) zimmasiga, bunday shaxs tayinlanmagan bo'lsa, uning merosxo'rlari zimmasiga tushadi. Merosxo'rlar ham bo'lmagan yoki ularning vakolat muddati tugagan taqdirda, jamoat mulkiga aylangan asarlarning shaxsiy nomulkiy huquqlarini muhofaza qilish O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi hamda mualliflarning muloqot va huquqlarini jamoaviy asosda boshqaruvchi ixtisoslashtirilgan nodavlat tashkilotlar zimmasiga yuklatiladi. Demak, agar antologiya tuzuvchi jamoat mulkidagi asarni buzib ko'rsatsa, muallif nomini o'zgartirsa yoki asar mazmuniga putur yetkazuvchi nomunosob bezak va izohlar berib chop etsa, vakolatli davlat organi ushbu antologiya tirajini tarqatishni taqiqlash, kitoblarni

Date: 7th August-2026

muomaladan qaytarib olish va noqonuniy harakatlarga chek qo'yish haqida sudga da'vo arizasi bilan murojaat qilish huquqiga ega.

Jamoat mulki zonasidagi asarlardan antologiya tuzishning yana bir murakkab va o'ziga xos jihati bu tuzuvchining o'ziga tegishli bo'lgan mualliflik huquqining shakllanishidir. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1047-moddasiga hamda «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida»gi Qonunining 12-moddasiga ko'ra, to'plamlar va boshqa jamlama asarlarni tuzuvchilar, agar ushbu to'plamlarni tuzish ijodiy mehnat natijasi bo'lsa va materiallarni saralash hamda joylashtirishda mualliflik yondashuvi namoyon bo'lsa, to'plam va antologiyalarga nisbatan mualliflik huquqiga ega bo'ladilar. Tuzuvchining ijodiy mehnati shundaki, u yuzlab manbalar arasidan muayyan konseptual g'oyaga mos keladigan asarlarni saralab oladi, ularni mantiqiy va xronologik izchillikda joylashtiradi, majmua uchun maxsus strukturaviy va konseptual apparat yaratadi, so'zboshi, ilmiy izohlar, lug'atlar va ko'rsatkichlar yozadi. Natijada, alohida-alohida manbalar majmui asosida mutlaqo yangi, murakkab intellektual mulk ob'yekti — antologiya yuzaga keladi.

Biroq bu o'rinda tuzuvchining mualliflik huquqi cheklangan xarakterga egaligini ta'kidlash zarur. Tuzuvchining huquqi faqat u tarafidan amalga oshirilgan materiallarni saralash, tuzish va joylashtirish natijasiga hamda u yozgan so'zboshi va izohlarga nisbatan tatbiq etiladi. Antologiya tuzuvchisi to'plamga kiritilgan jamoat mulkidagi alohida asarlarning o'ziga nisbatan mutlaq yoki eksklyuziv huquqlarga ega bo'lib qolmaydi. Boshqa har qanday shaxs jamoat mulkidagi o'sha asarlarni birlamchi manbadan olib, boshqacha konsepsiya va tartibda o'z antologiyasini yaratishga to'liq huquqlidir. Lekin agar ikkinchi bir tuzuvchi birinchi tuzuvchining saralash konsepsiyasini, asarlarning o'zgacha tartibini va u yaratgan ilmiy apparatni to'liq nusxalab olsa, bu birinchi tuzuvchining jamlama asarga bo'lgan mualliflik huquqini buzish hisoblanadi. Shu sababli, antologiya tuzishda original ijodiy yondashuv va mustaqil ilmiy-konseptual apparatning mavjudligi tuzuvchi huquqlarining qonuniy muhofazasi uchun birlamchi shart hisoblanadi.

Gipotetik hamda amaliy nuqtai nazardan, antologiya tuzish jarayonida xalqaro va milliy darajada ko'p uchraydigan kollizion holatlardan biri bu jamoat mulkidagi asarlarning tarjimalari va hosilaviy asarlaridan foydalanish masalasidir. Masalan, xorijiy adabiyot namoyandasi (masalan, Uilyam Shekspir yoki Yoxann Volfgang Gyote) asarining asl nusxasi allaqachon jamoat mulkiga aylangan, lekin ushbu asarning o'zbek tilidagi mashhur tarjimasi XX asrning ikkinchi yarimida yoki XXI asr boshlarida qilingan bo'lishi mumkin. Tarjima asari Fuqarolik kodeksining 1046-moddasiga ko'ra mustaqil mualliflik huquqi ob'yekti (hosilaviy asar) hisoblanadi. Tarjimonning tarjimaga nisbatan mulkiy huquqlari tarjimon vafot etganidan keyin yetmish yil davomida saqlanib qoladi. Antologiya tuzuvchisi jamoat mulkidagi xorijiy asarni antologiyaga kiritishda tarjimaning huquqiy rejimini aniq ajrata bilishi shart. Agar tarjimonning mulkiy huquq muddati tugamagan bo'lsa, ushbu tarjimani antologiyaga kiritish uchun tarjimon yoki uning merosxo'rlari bilan litsenziya shartnomasi tuzilishi va tegishli mualliflik qalamhaqi to'lanishi shart. Asl asarning jamoat mulki ekanligi uning hali muhofazada bo'lgan tarjimasidan erkin foydalanish huquqini bermaydi. Agarda tarjima ham jamoat mulkiga

Date: 7th August-2026

o'tgan bo'lsa, u holda tuzuvchi ham asl muallifning, ham tarjimonning shaxsiy nomulkiy huquqlari (tarjimon nomini ko'rsatish, tarjima matni daxlsizligini ta'minlash) ni teng ravishda muhofaza qilishi talab etiladi.

Xuddi shunday holat jamoat mulkidagi asarlarga ishlangan illyustratsiyalar, tasviriy va grafik bezaklar, musiqiy jo'rliklar hamda ilmiy izohlarga ham taalluqlidir. Antologiyani badiiy va ilmiy jihatdan boyitish maqsadida unga kiritiladigan rasmlar, miniatyuralar va xaritalar ham alohida muhofaza rejimiga ega bo'lishi mumkin. Agar kitobga kiritilayotgan illyustratsiya zamonaviy rasmchi-rassom tomonidan yaratilgan bo'lsa, u mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadi va antologiyada foydalanish uchun shartnoma talab etiladi. Agar illyustratsiya ham jamoat mulki bo'lsa (masalan, O'rta asr sharq miniatyuralari yoki XIX asr gravyuralari), ushbu tasvirlardan foydalanishda ularning kelib chiqishi, rassom nomi yoki saqlanayotgan manba fondi aniq ko'rsatilishi shart.

Noshirlik va tahririy amaliyotda uchraydigan yana bir dolzarb muammo — bu «siyosiy va g'oyaviy tahrir» natijasida ilgari buzilgan asarlarni jamoat mulki rejimida qayta tiklash va antologiyalarga kiritish masalasidir. Ma'lumki, sobiq sho'ro davrida va boshqa siyosiy tuzumlarda ko'plab mumtoz hamda XIX-XX asr boshlaridagi mualliflarning asarlari mafkuraviy sanzura tazyiqi ostida keskin qisqartirilgan, diniy, milliy va falsafiy tushunchalar matndan olib tashlangan yoki sho'ro mafkurasiga moslashtirib o'zgartirilgan. Hozirgi kunda jamoat mulkiga aylangan ushbu asarlardan antologiya tuzayotgan tadqiqotchi va noshirlar oldida jiddiy akademik mas'uliyat turadi. Sotsialistik realizm davrida senzura o'tgan buzilgan matnlarni tanqidiy tahlil qilmasdan, ko'r-ko'rona antologiyaga kiritish muallif daxlsizligi va uning haqiqiy irodasiga nisbatan tajovuz deb qaralishi lozim. Tuzuvchi ilmiy-tekstologik izlanishlar olib borishi, qo'lyozma manbalar va birlamchi nashrlarga murojaat qilgan holda muallifning asl matnini tiklashi va antologiyaga aynan original matnni kiritishi kerak. Agar muayyan sabablarga ko'ra senzura uchragan matn beriladigan bo'lsa, bu haqda izohlarda ochiq-oydin ogohlantirish berilishi va muallif irodasi qaysi o'rinlarda buzilganligi ilmiy sharhlanishi lozim. Bu nafaqat huquqiy talab, balki akademik va axloqiy burchdir.

Raqamli texnologiyalar va elektron kutubxonalarning jadal rivojlanishi davrida jamoat mulkidagi asarlardan elektron antologiyalar, ma'lumotlar bazalari va raqamli resurslar tuzish masalasi yangi huquqiy qirralarni kasb etmoqda. Internet tarmoqlarida jamoat mulkidagi matnlarni raqamlashtirish (OCR scanning), formatlash va umumiy platformalarga joylashtirish jarayonida ham shaxsiy nomulkiy huquqlar to'liq saqlanib qoladi. Raqamli antologiyalarni yaratuvchilar matnni sknerlash va konvertatsiya qilish jarayonida yo'l qo'yiladigan texnik xatolar, shrift buzilishlari va matn tushib qolishlarining oldini olishlari shart. Chunki matnning ko'plab texnik va semantik xatolar bilan tarqatilishi asarning g'oyaviy va badiiy qimmatiga putur yetkazadi hamda muallif obro'siga bilvosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, elektron antologiyalarga giperhavolalar, raqamli ko'rsatkichlar va multimedia elementlarini integratsiya qilishda ushbu qo'shimchalar asar matni bilan aralashib ketmasligi, balki alohida interaktiv qatlam sifatida taqdim etilishi lozim.

Date: 7th August-2026

Tahlillardan ko‘rinib turibdiki, jamoat mulki (Public Domain) konsepsiyasi asarlarning tamomila huquqsiz va nazoratsiz hududga o‘tishini bildirmaydi. Aksincha, jamoat mulki — bu iqtisodiy va tijoriy monopoliyaning tugashini, lekin jamiyatning umumiy ma‘naviy va madaniy nazorati ostiga o‘tishini anglatadi. Jamiyat va uning vakolatli institutlari jamoat mulkiga aylangan asarlarning sofliqi, haqiqiyliqi va daxlsizligini saqlashdan hayotiy manfaatdordir. Shu sababli, antologiya tuzuvchilar, akademiyalar, nashriyotlar va madaniyat muassasalari jamoat mulkidagi asarlar bilan ishlashda yuqori darajadagi huquqiy va metodik madaniyatni namoyon etishlari zarur.

Xulosa qilib aytganda, jamoat mulki zonasidagi asarlardan antologiya, to‘plam va majmualar shakllantirish murakkab, ko‘p qirrali huquqiy va akademik jarayon bo‘lib, u noshirlar va tuzuvchilardan intellektual mulk qonunchiligining nozik jihatlarini chuqur anglashni talab etadi. Mulkiy huquqlarning tugashi asarning tijoriy va moddiy muhofazasini yechsa-da, mualliflikning shaxsiy nomulkiy huquqlari — mualliflik nomi, mualliflikni talab qilish hamda asar daxlsizligi abadiy va o‘zgarmas bo‘lib saqlanib qoladi. Antologiya tuzish jarayonida tuzuvchi asarlarni qisqartirish, saralash, tahrir qilish yoki alifbosini o‘zgartirishda muallifning badiiy va g‘oyaviy niyatini buzmasligi, matndagi har qanday zaruriy tahririy va tekstologik aralashuvlarni shaffof ilmiy izohlar va so‘zboshilar orqali asoslab berishi shart. Shuningdek, tuzuvchining jamlama asarga bo‘lgan mualliflik huquqi faqat u sarflagan mustaqil ijodiy-konseptual mehnatga taalluqli bo‘lib, birlamchi manbalarga nisbatan monopoliya o‘rnatishga yo‘l qo‘ymaydi. Manbalarning sofliqi va daxlsizligini saqlash, senzura uchragan matnlarni ilmiy qayta tiklash hamda tarjima va illyustratsiyalarning huquqiy rejimiga qat‘iy rioya etish milliy va jahon madaniy merosini kelajak avlodlarga asl va beg‘ubor holatda yetkazishning birinchi galdagi huquqiy va axloqiy kafolati hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (Birinchi va ikkinchi qismlar). – Toshkent: Adolat, 2021. – 512 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida»gi Qonuni, 2006-yil 20-iyul, O‘RQ-42-son (yangi tahriri). – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2006 y., 28-29-son, 260-modda.
3. Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish bo‘yicha Bern konvensiyasi (1886-yil 9-sentabr, 1979-yil 28-sentabrdagi o‘zgartirishlar bilan). – Jeneva: WIPO, 1990. – 48 b.
4. Butunjahon mualliflik huquqi konvensiyasi (Jeneva, 1952-yil 6-sentabr, Parij tahriri 1971-yil 24-iyul). – Parij: UNESCO, 1971. – 24 b.
5. Okyulov O. Intellektual mulk huquqiy rejimi muammolari. Monografiya. – Toshkent: TDYUI nashriyoti, 2004. – 280 b.
6. Rahmatullayev A.K. Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar: Darslik. – Toshkent: Sano-standart, 2018. – 340 b.
7. Cornish W., Llewelyn D., Aplin T. Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights. 8th edition. – London: Sweet & Maxwell, 2013. – 1080 p.